

SOLIQ RISKLARINI TAHLIL QILISH USLUBIYOTI

*Bank-moliya akademiyasi magistranti
Toshtemirov Jasurbek Murodjon o'g'li
Toshtemirov_JM@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada soliq risklarining nazariy asoslarini o'rganadi, ularning paydo bo'lish sabablarini aniqlaydi va ularni minimallashtirishning mumkin bo'lgan usullarini izlaydi. Turli ilmiy usullarga asoslangan nazariy tahlil mualliflarga soliq qonunchiligidagi doimiy o'zgarishlar, soliq yukini oshiradigan yangi soliqlar va yig'implarning joriy etilishi, soliq to'lovlarining kamayishi soliq risklarining asosiy manbalariga asoslana holda tahlil jarayonlari ko'rsatiladi. Shuningdek, maqolada soliq xatarlarini bartaraf etishning samarali choralari ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari maqolda xorijiy mamlakatlarda soliq risklarini tahlil qilish uslublari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ichki nazorat, individual soliq xatarlari, soliq xatarlarini minimallashtirish, soliq xatarlari, soliq kodeksi, istiqbolli soliq xatarlari, boshqaruv jarayoni, umumiy soliq xatarlari, retrospektiv soliq xatarlari, joriy soliq xatarlari.

Annotation: This article explores the theoretical foundations of tax risks, identifies the reasons for their occurrence and looks for possible ways to minimize them. Theoretical analysis based on various scientific methods, the authors are shown constant changes in tax legislation, the introduction of new taxes and fees that increase the tax burden, analysis processes based on the main sources of tax risks of reduced tax payments. The article will also consider effective measures to eliminate tax risks. In addition, the article cites methods for analyzing tax risks in foreign countries.

Keywords: internal control, individual tax risks, minimization of tax risks, Tax Risks, tax code, prospective tax risks, management process, general tax risks, retrospective tax risks, current tax risks.

KIRISH

Soliq munosabatlarini tartibga solish sharoitida oldinga qo'yilgan maqsad va vazifalar yo'lida yuzaga kelayotgan to'siqlar davlatning soliq siyosatini samaradorligini oshirishni va bu borada aniq chora-tadbirlar ishlab chiqishni talab etadi. Tadqiqot mavzusining dolzarbligini zamonaviy soliq qonunchiligining o'zgaruvchanligi bilan bog'liq bo'lib, bu soliq tavakkalchiligini tijorat tashkilotining

ichki nazorat tizimining ob'ektlaridan biri sifatida malakalash va boshqarish zarurligini belgilaydi, chunki biznesni muvaffaqiyatli olib borish uchun qulay muhit soliqni rejalashtirishning har tomonlama o'zaro ta'siri, soliq xavfini baholash, soliq tejashni hisoblash va soliq xavfini boshqarish vositalarini joriy etishdir.

Ushbu tadqiqotning nazariy asoslari quyidagilardan iborat:

-iqtisodiyot va buxgalteriya hisobi sohasidagi mahalliy va xorijiy olimlarning tavakkalchilik nazariyasi, iqtisodiy tavakkalchilik, tavakkalchilikni boshqarish bo'yicha ixtisoslashgan ilmiy ishlari;

-soliqqa tortish, soliq risklarini tartibga soluvchi Xorijiy mamlakatlarning soliq risklariga oid tahlil usullari

-o'rganilayotgan mavzu bo'yicha umumiy va ixtisoslashtirilgan davriy nashrlarda ilmiy va uslubiy nashrlar.

Tadqiqotning yangiligi shundaki, ushbu maqolada tashkilotning soliq xatarlarini ularning xususiyatiga (umumiy, individual) va vaqt o'tishi bilan amalga oshirish qobiliyatiga (joriy, istiqbolli, retrospektiv) qarab tasniflash modeli keltirilgan bo'lib, bu har bir xavf guruhiga soliq xatarlarini minimallashtirish maqsadida soliq hisob-kitoblarini boshqarish va ichki nazorat qilish bo'yicha tegishli choralarni qo'llash imkonini beradi.

"Soliq risklari" tushunchasi soliqqa tortishdan kelib chiqqaniga qaramay, u dunyodagi milliy iqtisodiyotlarning soliq qonunchiligida hali yaxshi taqdim etilmagan. Soliq ma'muriyati tartibi qattiq bo'ladi, deb, soliq risklarni tadqiqot ko'proq e'tibor oladi. Soliq huquqiy munosabatlari va soliq xatarlari o'rtasidagi ziddiyat muqarrar. Soliqlar apriori soliq munosabatlarining har qanday sub'ekti uchun xavf manbai sifatida tan olinadi, chunki ular tashkilotlar va jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan bepul to'lovlardir¹.

Zamonaviy soliq amaliyoti shuni ko'rsatadiki, kam odam o'z ixtiyori bilan o'z daromadlarining bir qismini davlatga qaytarib bermaydi va bu erda soliq xatarlari paydo bo'ladi. Yuqori soliq yukini hisobga olgan holda, soliq to'lovchilar har qanday yo'l bilan soliq to'lovlarini kamaytirishga yoki to'lovdan qochishga harakat qilishlari ajablanarli emas, bu esa "soya" iqtisodiyotining kengayishiga olib keladi.

Ma'lumki, soliq solish barcha iqtisodiy agentlarning barcha faoliyat turlarini qamrab oladi; shuning uchun soliq xatarlarini hisobga olish va ularni kamaytirish bo'yicha samarali choralarni o'z vaqtida nazarda tutish maqsadga muvofiqdir. Ayni paytda soliq xatarlari muammosi tobora kun tartibida aylangan. Dunyodagi ko'plab

¹ Artemenko D.A., Laguzarova .A. Causes of tax risks and ways to reduce them // European Research Studies Journal, Volume XX, Issue 3B, 2021

iqtisodchilar bu masalani, uning paydo bo'lish sabablarini, shuningdek uni kamaytirish yo'llarini o'rganadilar. Soliq risklari moliyaviy xatarlarning alohida kichik guruhidir, chunki soliqlar moliyaning ajralmas qismi hisoblanadi va shuning uchun soliq xatarlari moliyaviy xatarlarning bir qismidir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Soliq risklari to'g'risida ko'pchilik tadqiqotlar soliq to'lovchilarning soliq risklari masalalarini ko'rib chiqishga bag'ishlangan. D.N.Tixonov va L.G.Lipniklar o'z ilmiy ishlarida "iqtisodiy tabiatni o'zgartiruvchi ikki omil – samaradorlik va risklar"ga alohida e'tibor qaratgan. Moliyaviy natija va pul oqimlari miqdorida soliq risklari tufayli salbiy holat yuzaga kelsa, bu holatni soliqlarni boshqarish borasida samarasiz qarorlari bilan izohlash mumkin².

Tadqiqotning asosi quyidagi rus iqtisodchilarining asarlari: I. T. Balabanov, I. A. Blank, D. A. Chugonov, V. B. Egorov, E. D. Serdyukov, A. S. Shapkin – moliyaviy xatarlarni boshqarish muammosini rivojlantirishga qo'shgan hissasi katta. Bundan tashqari, soliq xatarlari va soliq xavfsizligini o'rganish uchun juda ko'p foydali ma'lumotlar mualliflarning asarlarida mavjud: E. N. Evstegneev, M. R. Pinskaya, M. F. Stafievskaya, S. A. Filin va boshqalar³.

Stephen A.Ross, Randolph W.Westerfield, Bradford D.Jordan kapital jalb qilish, pul oqimlari, investitsion faoliyat, moliyaviy natijalar, foydani taqsimlash, dividendlar to'lash, birlashishlar va qo'shib olishlar, tashqi iqtisodiy faoliyat kabilarga soliqlarning ta'sirini atroflicha tadqiq qilgan.

H.C.Mehrotra, S.P Goyal 2022-2023 va 2023-2024 yillarda korporativ soliqlarni rejalashtirish va boshqarish nuqtai nazaridan soliq majburiyatlarini oldindan prognozlash, biznes ko'lamini, joylashuvi va tashkiliy shaklni belgilashda soliq omilini hisobga olish, kapital tarkibi bilan bog'liq soliqlarni rejalashtirish, dividend siësatiga soliqlar ta'siri, erkin savdo zonalariga nisbatan soliq qoidalari, infratuzilmani rivojlantirish, qoloq hududlarga investitsiyalar kiritish orqali soliq yengilliklariga ega bo'lish, eksport orqali soliq imtiëzlari ega bo'lish, birlashishlar va qo'shib olishlarga soliqlar ta'siri, ikki tomonlama soliq to'lashdan qochish, xalqaro hamkorlik va qo'shma korxonalar faoliyatidagi soliqqa oid qoidalar xususida tadqiqotlariga guvoh bo'lish mumkin⁴.

² Тихонов Д.Н., Липник Л.Г. Налоговое планирование и оптимизация налоговых рисков. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 105 С.

³ Смагина Анастасия, Управление налоговыми рисками, "Вопросы экономики и управления" международный научный журнал № 3.1 (05.1) / 2021

⁴ John Brondolo, Annette Chooi, Statistical methods for tax risk identification // IMF eLIBRARY, 2022

Soliq risklarini aniqlashda soliq sanksiyalaridan tashqari moliyaviy yo‘qotishlar ham bo‘lishi mumkinligi haqida D.N.Tixonov va L.G.Lipniklar alohida to‘xtalib, bunda “soliq riski pul ekvivalentida aks etadigan soliqlarni to‘lash va optimallashtirish jarayoni bilan bog‘liq yo‘qotish” sifatida tushuntiriladi.

Biroq, soliq xavfi masalalariga ixtisoslashgan mualliflarning keng ro‘yxatiga qaramay, ko‘rib chiqilayotgan mavzu to‘liq o‘rganilmagan va ilmiy hamjamiyat o‘rtasida jiddiy munozaralar mavzusi hisoblanadi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot mavzusi va maqsadi aniqlandi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda soliq risklarini boshqarishning ilmiy yangiligi, nazariy va amaliy ahamiyatiga ega.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, dinamikada o‘rganish, ma‘lumotlarni guruhlash, ilmiy mushohada, absrakt-mantiqiy fikrlash, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Shu bilan birga, tadqiqotda internet tarmog‘idagi rasmiy saytlardan olingan ikkilamchi ma‘lumotlardan ham foydalanildi. Mazkur ma‘lumotlar asosida korxonalarda soliq risklarini boshqarish zarurati va ahamiyati, shuningdek ilg‘or xorij tajribasiga tayangan holda ularning ijobiy jihatlarini mamlakatimiz korxonalarida qo‘llash imkoniyatlari tadqiq etilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Soliq qarorlarini qabul qilish variantlarini ularning risk tarkibiy qismi bo‘yicha baholash uchun tahliliy faoliyatni quyidagi bosqichlar shaklida uslubiy jihatdan to‘g‘ri tashkil etish kerak:

1-bosqich: taqqoslash shartlarini aniqlash: soliqni hal qilish maqsadlari va uni baholash oldidagi vazifalar; baholash vaqti (momenti); soliq va soliq bo‘lmagan ma‘lumotlardan foydalanish talablari va ularni amalga oshirish imkoniyati;

2-bosqich: indikatorni shakllantirish-taqqoslash mezonlari-ma‘lum printsiplarga muvofiq amalga oshirilishi kerak: indikatorning iqtisodiy mazmunining baholash maqsadlariga muvofiqligi, dastlabki ma‘lumotlarning talablarga muvofiqligi, indikator qurilishining to‘g‘riligi va tavsiya etilgan qiymatlar;

3-bosqich: barcha taqqoslangan variantlar uchun mezon qiymatlarini hisoblash, ularni baholash va eng oqilona qaror qabul qilish uchun analitik talqin qilish⁵.

Soliq riskini tahlil qilishda uning ikkita tarkibiy qismi tahlil qilinadi: yuzaga kelish ehtimoli va zararning tabiati. Soliq riski paydo bo‘lish ehtimoli ob‘ektiv yoki sub‘ektiv usul bilan aniqlanishi mumkin. Ehtimollikni aniqlashning ob‘ektiv usuli xavfli hodisa sodir bo‘ladigan chastotani hisoblashga asoslangan. Ehtimollikni

⁵ Смагина Анастасия, Управление налоговыми рисками, “Вопросы экономики и управления” международный научный журнал № 3.1 (05.1) / 2021

aniqlashning sub'ektiv usuli turli xil taxminlardan foydalanishga asoslangan: hukmlar, baholovchi, uning shaxsiy tajribasi, ekspert bahosi va boshqalar. ehtimollik sub'ektiv ravishda aniqlanganda, tahlilning turli sub'ektlari bir xil voqea uchun uning turli xil qiymatlarini belgilashlari mumkin.

Soliq riski darajasini tahlil qilishning sub'ektiv usullari sifatida analogiyalar, Due Diligence (tegishli e'tibor), "qaror daraxti", "Monte-Karlo" kabi sifatli usullardan foydalanish mumkin. Ular noqulay soliq hodisasi (jarimalar, jarimalar) yuzaga kelish ehtimolini aniqlashga imkon beradigan zarur statistik ma'lumotlar bo'lmagan taqdirda qo'llaniladi. Qaror daraxti bu – bir-biriga bog'liq bo'lgan bir qator qarorlarni qabul qilishning mumkin bo'lgan oqibatlarini ko'rsatadigan sxemaning bir turi. Ushbu yondashuv jismoniy shaxslar va butun tashkilotlarga jalb qilingan xarajatlar, foyda va ehtimollik darajasini hisobga olgan holda turli xil harakat variantlarini tortish imkonini beradi⁶.

Analogiya usuli tahlil qilinadigan ma'lum bir xavfning paydo bo'lishi yoki o'zgarishi turini, hajmini va sabablarini o'xshash vaziyat bilan taqqoslashdan iborat.

Due Diligence usuli tashqi muhitdagi o'zgarishlar to'g'risida ma'lumot to'plash va tahlil qilishga asoslangan.

"Qarorlar daraxti"ni qurish usuli ko'rib chiqilayotgan vaziyat variantlarining taxminiy sonini tanlashni o'z ichiga oladi va ularni amalga oshirish ehtimolini baholash va xavfning miqdoriy va sifat parametrlarini aniqlashdan iborat bo'lib, ular asosida xavfni rivojlantirishning maqbul variantini tanlash uchun asos bo'lib xizmat qiladigan asosiy hodisalar bashorat qilinadi.

"Monte-Karlo" usuli-bu bashorat qilish eng qiyin vaziyatlarda qo'llaniladigan va simulyatsiya simulyatsiyasiga asoslangan noaniqlikni rasmiylashtirilgan tavsiflash usuli.

Soliq risklarini miqdoriy baholash usullari ko'plab zamonaviy olimlarning asarlarida keltirilgan. Deyarli barcha usullar ehtimollik nazariyasida aniqlangan bog'liqliklarga asoslanadi.

Ko'pincha mahalliy olimlarning asarlarida turli xil moliyaviy xatarlarni baholash uchun matematik kutish, tasodifiy o'zgaruvchining haqiqiy qiymatining eng kutilgan qiymatdan o'rtacha kvadratik og'ishi, dispersiya, o'zgaruvchanlik koeffitsienti kabi ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Soliq risklarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, ushbu ko'rsatkichlardan ta'sir bitta soliqqa emas, balki ularning yig'indisiga ta'sir qiladigan holatlarda foydalanish tavsiya etiladi.

⁶ Ключко Светлана, Методы оценки налогового риска предприятия “Вопросы экономики и управления” международный научный журнал № 3.1 (05.3) / 2023

Soliq risklarini tahlil qilish usullari sifatida soliqlarni joriy rejalashtirishning tashkiliy jihatlari va samaradorligini baholash mezonlari aniqlab olish juda muhim hisoblanadi. Quyidagi jadvlada soliqlarni joriy rejalashtirishning tashkiliy jihatlari va samaradorligini baholash mezonlari berilgan. Bunda biz tashkiliy jihatlar va e'tibor qaratiladigan masalalarni ko'rib chiqamiz(1-jadval).

1-jadval

Soliqlarni joriy rejalashtirishning tashkiliy jihatlari va samaradorligini baholash mezonlari⁷

№	Tashkiliy jihatlar	E'tibor qaratiladigan masalalar
1	Umumiy tartibda tashkiliy jihatlar	Hisobot davri asosida soliq qonunchiligi monitoringi. Boshqa faoliyat turlarini va operatsiyalarni kuzatib borish Kutilayotgan ichki o'zgarishlar asosida soliqlarni rejalashtirish Tashqi muhitda kutilayotgan o'zgarishlar asosida soliqlarni rejalashtirish
2	Xususiy tartibda tashkiliy jihatlar	Har bir soliq turi bo'yicha soliq bazalarini tahlil qilib borish Soliq qonunchiligi asosida hisob siyosatini ishlab chiqish Alohida tartibda soliq hisobini tashkil etish va yuritish Soliq majburiyatlari ijrosini rejali tartibda nazorat qilib borish
3	Samarali tuzilmalar yaratish va ular ish faolligini oshirish	Tezkor va aniq axborotlar bilan ta'minlash Aniq tahlil qilish imkonini beruvchi dasturiy vositalar bilan ta'minlash Soliq organlari bilan doimiy aloqani ta'minlovchi ishchi muhit yaratish Natijaga yo'naltirilgan rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish
4	Baholash mezonlarini belgilash	Soliqlarni rejalashtirish orqali tejalgan mablag'lar miqdorini aniqlash Soliq risklari yuzaga kelishi natijasidagi zararlarni baholash soliqlarni rejalashtirishni tashkil etish bilan bog'liq xarajatlarni belgilash Soliqlarni rejalashtirish natijasida olingan qo'shimcha foyda yoki qo'shimcha xarajat natijasidagi zarar

Soliq ma'muriyati katta hajmdagi ma'lumotlarga kirish imkoniga ega bo'lsa, muvofiqlik risklarini aniqlash uchun ma'lumotlarga asoslangan yoki statistik usuldan foydalanish mumkin. Ma'lumotlarga asoslangan yondashuvlar ma'lumotlardagi anomaliyalar yoki tafovutlarni aniqlay oladi, aks holda e'tibordan chetda qolishi mumkin. Ushbu yondashuvlar, shuningdek, xavfni ko'rsatishi mumkin bo'lgan o'zgarishlar yoki farqlarni aniqlash uchun ma'lumotlarni tezda moslashtirish va tahlil qilish imkonini beradi. Tez o'zgaruvchan muhit ma'lumotlarga asoslangan yondashuvlarning to'liq ro'yxatini tuzishni imkonsiz qiladi va hech bir yondashuv

⁷ Artemenko D.A., Laguzarova .A. Causes of tax risks and ways to reduce them // European Research Studies Journal, Volume XX, Issue 3B, 2021

boshqasidan yaxshiroq emas. Soliq risklarini tahlil qilishda Amerika Qo'shma Shtatlaridagi holatni ko'rishimiz mumkin.

Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh)da soliq risklarini tahlil qilishning muhim va qat'iy talablariga rioya qilinadi. AQShda soliq tahlili o'zbek taxallusiylaridan foydalaniladi, shuningdek, muammolar va xalqaro standartlar asosida bajariladi. Quyidagi jadvalda berilgan usullar AQShda soliq risklarini tahlil qilishda mashhur:

1-jadval

AQShda soliq risklarini tahlil qilish usullari⁸

№	Soliq risklarini tahlil qilish usullari	Izohi
1	Statistik tahlil	AQSh soliq tuzilmalarida statistik tahlil ko'p ishlatiladi. Soliq to'lovlari, daromadlar, daromadlardan soliq va boshqa moliyaviy ma'lumotlar to'plangan va o'rganiladi. Bu tahlil, soliq qabul qiluvchilari va moliyaviy nazoratchilar uchun soliq tuzilmalari tomonidan takdim etilgan moliyaviy ma'lumotlarni o'rganishda yordam beradi.
2	Moliyaviy modelni yaratish	AQShda, moliyaviy modellar yordamida soliq risklarini tahlil qilish keng qo'llaniladi. Moliyaviy modellar, soliq to'lovlari va daromadlarini tasdiq qilish, soliq rejalarini o'zgartirish, soliq to'lovlarini tartibga solish va boshqa moliyaviy maqsadlar uchun ishlatiladi.
3	Moliyaviy nazorat va audit	AQShda soliq tuzilmalarining moliyaviy nazorati va auditlari o'rganiladi. Bu, soliq organlari va moliyaviy nazoratchilar uchun soliq tuzilmalarining moliyaviy holatini nazorat qilish va soliq tuzilmalari tomonidan takdim etilgan ma'lumotlarni tekshirish imkoniyatini beradi.
4	Texnik tahlil	AQShda, soliq tuzilmalarining moliyaviy holati va risklari texnik tahlil usullari yordamida o'rganiladi. Bu, texnik tahlil tizimlari va dasturlari foydalanilgan. Masalan, moliyaviy hisobot bering tizimlari, ma'lumotlar tahlil dasturlari, va soliq tuzilmalarining avtomatlashtirilgan moliyaviy tizimlari AQShning soliq risklarini tahlil qilishida keng qo'llaniladi.
5	Qonunlar va boshqarish qarorlari	AQShda, soliq tuzilmalari qonunlar va boshqarish qarorlari asosida o'rganiladi. Moliyaviy qonunlar va qarorlar AQShda soliq tuzilmalari uchun kritik bo'lib, soliq organlari va siyosatchilar uchun soliq risklarini tahlil qilishda keng qo'llaniladi.

Soliq risklari ba'zi adabiyotlar va manbalarda soliq xavfi deb ham yuritiladi. O'zbekistonda Soliq xavfning tahlili O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Soliq xavfini boshqarish, soliq xavfi mavjud soliq to'lovchilarni

⁸ John Brondolo, Annette Chooi, Statistical methods for tax risk identification // IMF eLIBRARY, 2022

(solliq agentlarini) aniqlash va solliq tekshiruvlarini tashkil etish va o'tkazish to'g'risida" 2021-yil 7-yanvardagi 1-son qarori bilan tasdiqlangan "Solliq xavfini boshqarish, solliq xavfi mavjud solliq to'lovchilarni (solliq agentlarini) aniqlash va ularni solliq xavfi darajasi bo'yicha toifalash tartibi to'g'risida" nizomga muvofiq amalga oshiriladi.

Solliq xavfini boshqarish tizimi strategiyasi va taktikasini, axborot yig'ish va uni qayta ishlash, solliq xavfini tahlil qilish va baholash, solliq xavfini boshqarishga doir chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish O'zbekiston Respublikasi Davlat solliq qo'mitasi tomonidan belgilanadi⁹.

Quyidagilar solliq organlari tomonidan xavfni boshqarish tizimini qo'llash maqsadlari hisoblanadi:

- yuqori xavfga ega bo'lgan sohalarga e'tiborni jamlash va solliq organlari tasarrufidagi mavjud resurslardan samarali foydalanilishini ta'minlash;

- solliq solish sohasidagi huquqbuzarliklarni aniqlash imkoniyatlarini oshirish;

- faoliyati bo'yicha solliq xavfi past deb aniqlangan solliq to'lovchilarga nisbatan solliq nazoratini minimallashtirish;

- solliqqa oid huquqbuzarliklarni, shuningdek, solliq tekshiruvlarini o'tkazishga tanlab olinadigan solliq to'lovchilarni inson omilisiz avtomatlashtirilgan dasturiy mahsulot orqali aniqlash imkoniyatlarini yana-da kengaytirish;

- solliq xavfi darajasidan kelib chiqib solliq to'lovchilarga nisbatan solliq tekshiruvlari shakllarini belgilash.

Solliq xavfi quyidagi manbalardan olingan ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi:

- solliq to'lovchilar tomonidan taqdim etilgan solliq va moliyaviy hisobotlar, shuningdek, solliq to'lovchilarning shaxsiy kartochkalarida aks ettirilgan ma'lumotlar¹⁰;

- O'zbekiston Respublikasining Solliq kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va solliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida» 2020-yil 30-oktabrdagi PF-6098-son Farmoni hamda «O'zbekiston Respublikasi davlat solliq xizmati idoralari axborot-kommunikatsiya tizimi faoliyati samaradorligini yana-da oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2012-yil 30-oktabrdagi PQ-1843-son qaroriga

⁹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Solliq qo'mitasining www.solliq.uz rasmiy saytining <https://solliq.uz/page/solliq-xavflarining-tahlili> havolasidan olindi

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Solliq qo'mitasining www.solliq.uz rasmiy saytining <https://solliq.uz/page/solliq-xavflarining-tahlili> havolasidan olindi

asosan davlat organlari, muassasalar va tashkilotlar tomonidan soliq organlariga taqdim etilgan ma'lumotlar;

- xorijiy mamlakatlarning vakolatli organlari tomonidan o'zaro axborot almashish borasida tuzilgan bitimlar doirasida taqdim etilgan ma'lumotlar;

- ommaviy axborot vositalaridan olingan ma'lumotlar;

- o'tkazilgan soliq tekshiruvlari materiallaridagi ma'lumotlar;

- sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan soliqqa oid huquqbuzarliklar bo'yicha aniqlangan ma'lumotlar (hukm, qaror, ajrim, hal qiluv qarori va boshqa hujjatlar);

- soliqqa oid huquqbuzarlik faktlari to'g'risida jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari;

- statistika organlaridan olingan ma'lumotlar;

- qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalardan olingan ma'lumotlar.

Soliq to'lovchilar soliq xavfi darajasiga qarab past, o'rta va yuqori xavfli toifalarga ajratiladi. Soliq xavfi darajasi yuqori bo'lgan soliq to'lovchilarga nisbatan soliq auditi tayinlanadi. Soliq xavfi darajasi o'rta va past bo'lgan soliq to'lovchilarga nisbatan soliq organlari tomonidan Soliq kodeksida nazarda tutilgan boshqa soliq ma'murchiligi tadbirlari qo'llaniladi¹¹.

Hozirgi kunda O'zbekistonda soliq qo'mitasi hozirda soliq risklarini nazorat qilish uchun avtomatlashtirilgan "Tahlil-tahluka" tizimidan foydalanmoqda. Bu tizim tadbirkorlarni ular tomonidan qoida buzilishiga qarab kam, o'rta va yuqori riskli korxonalar guruhiga ajratadi¹².

XULOSA

Soliq risklarini boshqarish masalalarini tahlil qilib, xulosa qilish mumkinki, respublikamiz soliq tizimi, xalqaro me'yorlar darajasida rivojlanish tomon bormoqda. Bu albatta o'zining ijobiy tomonlarni ko'rsatadi. Aytish kerakki, soliq tizimining asosiy maqsadi nafaqat byudjetni daromadlar bilan to'ldirish balki, tadbirkorlar faoliyatiga to'siq bo'lmasligi va ijtimoiy adolatni shakllantirishga xizmat qilishi kerak. Shu tufayli soliq risklarni boshqarishda quyidagilarga xam e'tibor qaratilishi zarur:

- moliyaviy-iqtisodiy faoliyatni yuritishda kontragent-sotuvchilar yoki vositachilar orqali amalga oshirish holatlariga ya'ni "kontragentlar zanjiri" bilan

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Soliq qo'mitasining www.soliq.uz rasmiy saytining <https://soliq.uz/page/soliq-xavflarining-tahlili> havolasidan olindi

¹² www.Bugun.uz rasmiy saytining <https://bugun.uz/tadbirkorlik-subektlarining-ofisga-ega-bolishi-boyicha-talab-qayta-korib-chiqiladi> havolasidan olindi

iqtisodiy asosli sabablarsiz biznes maqsadida shartnomalar tuzilishi soliqdan qochishga sabab bo‘ladi;

- yirik davlat monopol korxonalarida ko‘p kuzatiladigan holat, ya’ni transfert narxlardan foydalanish orqali davlat korxonalari mablag‘larining suiste’mol qilinish, pul yuvish holatlarining yuqori darajadaliqi soliq risklarining yuqori darajasini belgilaydi;

- qurilish tashkilotlarida soliq risklarini aniqlash va baholash bilan bog‘liq muammolarni yechishda ancha muammolar mavjud bo‘lib, risklarni baholashda qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha to‘lovlardan kontragentlar va ularning kontragentlarining xatolari uchun xam soliq to‘lovchining qizik yo‘lakka tushib qolishi ya’ni riski yuqori deb baholanishi, QQQ to‘lovchisi xuquqining to‘xtatib qo‘yilishi, bu sohada tadbirkorlik faoliyat bilan shug‘ullanishda muammolarni keltirib chiqarmoqda.

- risk darajasini belgilashda aholi kam daromadli qatlamining daromadlarini yashirish bilan bog‘liq harakatlari risk sifatida baholanmasligi lozim. Demak risk darajasini belgilashda uning miqdorini, minimal chegarasini belgilash muhimdir. Eng kam daromad oluvchilar deb baholangan 60 turdagi faoliyat bilan shug‘ullanuvchilarning daromad solig‘idan ozod qilinishibu borada muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. –T.: “Adolat”, 2020
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to‘g‘risidagi” 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son farmoni
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni savaraliamalga oshirish tadbirlari to‘g‘risida”gi 2020 yil 6 oktyabrdagi PF-6079 sonli Farmoni
4. Mahmudov N., Adizov S. Soliqlarning makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’sirini baholash: nazariya, amaliyot va modellashtirish. Monografiya. –T.: “Fan”, 2014. -106 b.
5. Artemenko D.A., LAguzarova .A. Causes of tax risks and ways to reduce them // European Research Studies Journal, Volume XX, Issue 3B, 2021
6. John Brondolo, Annette Chooi, Statistical methods for tax risk identification // IMF eLIBRARY, 2022

7. Смагина Анастасия, Управление налоговыми рисками, “Вопросы экономики и управления” международный научный журнал № 3.1 (05.1) / 2021
8. Ключко Светлана, Методы оценки налогового риска предприятия “Вопросы экономики и управления” международный научный журнал № 3.1 (05.3) / 2023
9. Almaronov M. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish. –Т.: “Cho’lpon nomidagi NMIU”, 2013. -296 b.
10. Евстигнеев Е.Н. Налоги и налогообложение. 3-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 223 С.
11. Сердюков А.Э., Вылкова Е.С, Тарасевич А.Л. Налоги и налогообложение. – Санкт-Петербург.: «Питер», 2008. - 502. С
12. Евстигнеев Е.Н. Основы налогового планирования. – Санкт-Петербург.: «Питер», 2004. –. 196С.
13. Тихонов Д.Н., Липник Л.Г. Налоговое планирование и оптимизация налоговых рисков. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. –. 105 С.
14. Козенкова Т.А. Налоговое планирование на предприятии. – М.: АиН, 1999. – С. 15.
15. Филин С.А. Финансовый риск и его составляющие для обеспечения процесса оценки и эффективного управления финансовыми рисками при принятии финансовых управленческих решений // Финансы и кредит. 2002. №3. С.21-31; №4. С. 9-23.
16. Кирина Л.С. Международный опыт осуществления мониторинга налоговых рисков налоговыми органами. Экономика. Налоги. Право. - М. 2012. С. 130-133.
17. Avstraliya soliq boshqarmasi materiallari - <http://www.ato.gov.au>
18. Buyuk Britaniya soliq xizmati materiallari - <http://www.inglandrevenue.gov.uk>
19. Germaniya federativ respublikasining moliya bo'yicha federal idorasi materiallari - <http://www.bff-online.de> \
20. Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti ma'lumotlari - <http://www.oecd.org>
21. Ispaniya soliq agentligi materiallari - <http://www.aeat.es>
22. Kanada bojxona va soliq agentligi materiallari - <http://www.ccr-aadrc.gc.ca>
23. AQSh ichki daromadlari xizmatining materiallari - <http://www.irs.ustreas.gov>
24. Fransiya soliq bosh boshqarmasining materiallari - <http://www.finances.gouv.fr/DGI>
25. Shvesiya davlat soliq boshqarmasining materiallari - <http://www.rsv.se>

26. Бухгалтериуа. Общауа бухгалтериуа. Бухучёт и налогообложение. Налоговые ошибки. – www.klerk.ru
27. Samariddin Elmirzaev. Tax Risk Assessment and Management in Private Sector: Evidence from Uzbekistan. // European Journal of Business and Management, Vol.7, No.29, 2015
28. Z.O.Axrorov, Sh.O.Shermamatov. Soliq munosabatlarini tartibga solish sharoitida soliq risklarini boshqarish yo‘llari. // “Servis” ilmiy-amaliy jurnal, 1-son, 2020 yil.
29. Mamadaminov Nazar Yusupovich. Soliq risklarini boshqarishning xalqaro tajribasi. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2019 yil. – 9 bet.
30. Elmirzaev, S. E. (2017). Improving tax relations in corporate finance management. Abstract of dissertation in economic sciences. Tashkent.
31. <http://www.lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti
32. <https://www.imv.uz> – Iqtisodiyot va moliya vazirligi
33. <http://www.soliq.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi sayti
34. <http://www.stat.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi sayti